

STUDIA I MATERIAŁY

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.22.012.17224

Tadeusz Wojciech Lange
(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
dr, twl@amu.edu.pl
ORCID iD: 0000-0002-0732-4820

Wokół tajemniczego dokumentu Jana z Cardony (Archiwum Państwowe w Poznaniu)

W poznańskim Archiwum Państwowym, w zespole „Klasztor joannitów w Poznaniu” znajduje się połówka pergaminowego dokumentu wystawionego przez niejakiego Jana z Cardony [ilustr. 1]. Piszący te słowa miał ją w ręku lat temu ponad dwadzieścia, kiedy pracował nad artykułem *Dokumenty joannickie/maltańskie w Archiwum Państwowym w Poznaniu*. Artykuł ukazał się w „Poznańskim Roczniku Archiwalno-Historycznym” (2001/2002, t. 8/9, s. 215–223), a fragment dotyczący opisywanego dokumentu brzmiał w nim tak:

Najstarszy z nich to fragment (lewa połowa) karty pergaminowej, obecnie o rozmiarach 153 × 201 mm, nigdy zszytej z innymi (widoczne dziurki). Jak się wydaje, dokument joannicki stanowi tylko pierwszy z trzech znajdujących się na niej wpisów. Ze względu na fragmentaryczność dokumentu, jego treści można się tylko domyślać. Wiadomo, że pochodzi z konwentu na Rodos (stolica Zakonu w latach 1310–1523), że wystawił go brat Jan de Cardona [przypis: Jedyne, co udało się stwierdzić, to to, że w 1470 r. dowodził on zakonnymi galerami, a w latach 1477–1479 był wicekrólem (gubernatorem) Sycylii] i że nastąpiło to dnia 31 lipca – tyle, że nie wiadomo którego roku. W dokumencie wspomina się o obronie wyspy Rodos („in defensionem insule Rhodi”); ponieważ Rodos przeżyło wielkie oblężenie tureckie w 1480 r., można przypuścić z pewną dozą prawdopodobieństwa, iż oryginalny dokument, dotyczący zwolnień od świadczeń, wystawiono niedługo przed oblężeniem lub wkrótce po nim. Wtedy bowiem właśnie Zakon mobilizował siły, sięgając do zamorskich komandorii. Kiedy jednak dokonano omawianego wpisu, trudno stwierdzić; być może dopiero w następnym stuleciu. Dokument stanowczo wymaga dalszych badań.

Jak się wydaje, była to pierwsza wzmianka o rzeczonym dokumencie w piśmiennictwie.

Druga i ostatnia (?) zarazem wzmianka o dokumencie pojawiła się w „Słowniku Historyczno-Geograficznym województwa poznańskiego w Średniowieczu, Poznań” (2011, cz. 5, z. 1, s. 156), pod hasłem „Święty Jan – dom joannitów” i brzmiała tak:

[1431?] brat Jan z Kordoby z kl. Ś. Jana na Rodos oznajmia, że w związku ze stałą obroną wyspy Rodos papież [Eugeniusz IV?] udzielił zakonowi joan. specjalnych zwolnień od ponoszenia ciężarów kościelnych na rzecz Stolicy Apostolskiej (APP Klasztor joannitów D 1 – dok. oddany do konserwacji i niedostępny).

Od tamtych lat upłynęło sporo czasu. Dzięki rozwojowi badań nad dyplomatyką Średniowiecza i dostępności ich wyników można dziś rzucić sporo światła na faktyczną datę i okoliczności powstania tego dokumentu, a także na jego właściwy charakter i wystawcę.

Bezpośrednim impulsem do powstania niniejszego artykułu było przypadkowe odkrycie przez autora w zasobach archiwum hrabstwa Hohenems (Vorarlberg, Austria) inkunabułu¹, wystawionego 16 kwietnia 1481 r. przez tegoż Jana z Cardony [**ilustr. 2**]. Jak się okazuje, wystawca był legatem (*commissarius*) papieża Sykstusa IV (1471–1484), a dokument dotyczył wsparcia zbożnego celu, jakim miała być wyprawa przeciwko „zdradliwym Turkom” (*perfides Thurcos*) i obrona wyspy Rodos.

Oględziny i lektura tego doskonale zachowanego dokumentu nie pozostawiają wątpliwości, że jest to *littera indulgentiae*, czyli list odpustny.

Tego rodzaju listy, drukowane na papierze lub pergaminie, przynajmniej w owym czasie i w tej części Europy składały się z dwóch wyraźnie oddzielonych od siebie członów, często zatytułowanych – tak jak w inkunabule austriackim – odpowiednio *Forma confessionalis* i *Forma absolutionis*.

W tekście części górnej takiego listu wystawca udzielał beneficjentowi pozwolenia na wybór spowiednika mającego dokonać aktu odpuszczenia grzechów i ostrzegał, że do odpustu nie ma prawa ten, kto był winien przestępstwa podniesienia ręki na biskupa, zamachu na wolność kościoła, spisku przeciw papieżowi lub nieposłuszeństwa wobec niego, a także księżobójstwa².

Część dolna zawierała m.in. samą formułkę odpustu, gwarantującą pełne odpuszczenie wszystkich grzechów w obliczu śmierci³.

W zagadkowym manuskrypcie poznańskim wyraźnie widać, że tekst jest podzielony na dwie części, a nad dolną widoczny jest fragment nagłówka *Forma ab...* Już samo to wystarczy, żeby nabrać podejrzeń, że dokument

¹ Vorarlberger Landesarchiv Hohenems, Reichsgrafschaft 8221, monasterium.net, URL </mom/AT-VLA/HohenemsRgft/8221/charter> (dostęp: 12 stycznia 2022 r.).

² *Iniectionis manuum in episcopum vel superiorem ac libertatis ecclesiastice offense, seu conspirationis in personam aut statum Romani pontifices vel cuiusuis offense inobedientie, aut rebellionis sedis eiusdem, ac presbitericidii casibus dumtaxat exceptis.*

³ *plenariam remissionem omnium peccatorum [...] in mortis articulo.*

ten jest fragmentem listu odpustnego. Porównanie z innymi *litterae indulgentiarum*, wystawionymi przez de Cardonę w tym samym roku, zarówno tym w zasobach Staatsbibliothek zu Berlin⁴ (co prawda w kiepskim stanie, ale doskonale czytelnym) [ilustr. 3], jak i tym przechowywanym w Archiwum Utrechtu⁵ [ilustr. 4], pozwala umocnić się w tych podejrzeniach, jako że one również nie mają górnego nagłówka.

Bliższe oględziny wszystkich tych dokumentów pozwalają dojść do wniosku, że mamy tu do czynienia ze swoistymi formularzami, z pozostawionym w górnej części pustym miejscem na personalia osób, którym osoba upoważniona przez władzę kościelną udzielała odpustu w zamian za datkę na zbożny cel: w inkunabule austriackim beneficjentką jest Amalia de Emps, urodzona de Stein, w manuskrypcie poznańskim Jan Nagal (?), może Nagel. Zostawiono tam też miejsce na uściślenie dziennej lub co najmniej miesięcznej daty, bo rok, brakujący w dokumencie poznańskim, w dwóch przypadkach był z góry wydrukowany jako 1481, w trzecim zaś ręcznie poprawiony z 1480 na 1481 za pomocą dopisku „primo”.

Zbieżność dat rocznych nie jest tu przypadkowa. Emisja tego typu listów odpustnych wiązała się z pewnym rozwojem wydarzeń na Morzu Śródziemnym. Jeszcze zimą 1479 r. Turcy dokonali rozpoznania możliwości zdobycia wyspy Rodos, siedziby szpitalników, czyli zakonu św. Jana Jerozolimskiego, a wiosną następnego roku potężna flota turecka pod dowództwem wezyra Mesiha Paszy wypłynęła w jej kierunku. Właściwy atak nastąpił 23 maja. Bracia św. Jana w liczbie sześciuset stawili jednak taki opór armii liczącej kilkadziesiąt tysięcy Turków⁶, że po prawie trzech miesiącach oblężenia ufortyfikowanej stolicy wyspy flota turecka pod nowym dowódcą, Gedikiem Ahmedem Paszą, odpłynęła w kierunku Włoch, z rozkazem podbicia Rzymu. Jego podwładni 11 sierpnia zdobyli 22-tysięczne miasto Otranto w Apulii, dokonując rzezi jego mieszkańców, a potem złupili prowincję i utrzymali ją przez prawie cały następny rok.

Śledzący te wydarzenia z niepokojem papież Sykstus IV już 12 grudnia 1479 r. ogłosił bullę *Catholicae fidei defensionem*, gwarantującą odpust wszystkim, którzy wesprą obronę Rodos i walkę z Turkami; możliwość odpustu miała obowiązywać od Niedzieli Palmowej 1480 r. do Niedzieli Wielkanocnej roku następnego. W bulli tej papież mianował joannickiego turkopoliera⁷

⁴ Preußischer Kulturbesitz, inkunabuł 1456 (GW – M13220).

⁵ Druk nr 1485.

⁶ Najpełniejszy opis obrony Rodos w języku polskim: M. Sekuła, *Obrona Rodos w 1480 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2007, t. 1291, s. 41–54.

⁷ Czyli pierwotnie, w czasach jerozolimskich, dowódcę zakonnej lekkiej jazdy złożonej z turkopolów. Był on jednym z *piliers*, czyli „filarów” zakonu, tzn. urzędujących przy Wielkim Magisterium zwierzchników „języków”. Tradycyjnie godność ta przysługiwała rezydującemu na Rodos reprezentantowi *langue* angielskiego.

Johna Kendale'a generalnym pełnomocnikiem (*generalem locumtenentem*) na Włochy, Anglię, Flandrię i Hiszpanię.

4 maja 1480 r. kolejną bullą, *Cunctorum christifidelium*, Sykstus przedłużył ważność *litterae indulgentiarum* na rzecz obrony Rodos do 8 września 1481 r.⁸, a 1 września bullą *Pastoris aeterni* odnowił ten odpust. Przedłużająca się obecność turecka w Królestwie Neapolu i brak chęci europejskich władców do interwencji zbrojnej zaowocowała 4 grudnia 1480 r. kolejną bullą – *Domini et Salvatoris nostri* – gwarantującą specjalny odpust za wsparcie walki z wrogiem w Apulii⁹. Mimo wycofania się Turków z Otranto 11 września 1481 r. i wygnania ich z Apulii, ważność listów nadal przedłużano¹⁰.

Tak więc w latach 1480–1481 w obiegu były zarówno bulle gwarantujące odpust za datki na rzecz joannitów z Rodos, jak i inne, dające odpust po prostu za wsparcie walki z Turkami lub „świętej krucjaty” przeciwko nim. Te ostatnie emitowane były zresztą jeszcze w latach 90. XV w.

Tak intensywna odpustowa kampania od początku lat 80. XV w. wymagała sprawnej dystrybucji *litterae indulgentiarum*. Odbywała się ona za pośrednictwem papieskich legatów (*commissarii*), którzy z kolei mieli pod sobą sublegatów (*subcommissarii*). Listy rozchodziły się trzema kanałami: kościelnym, franciszkańskim i joannickim.

Jeśli chodzi o ten pierwszy, to *litterae* rozprawdzali hierarchowie, ale też pomniejsi urzędnicy kościelni. W spisach berlińskiego Zbiorczego Katalogu Inkunabułów¹¹ odnotowane są „tureckie” listy odpustowe wystawiane przez nuncjusza papieskiego w Anglii Jana de Gigliis, biskupów (Mikołaja Fries, tytularnego biskupa Trypolisu, Sylwestra de Datariis, biskupa Chioggia, oraz Bernarda, arcybiskupa Salzburga), ale także przez niższych przedstawicieli Kościoła, jak np. kanonik z Bratysławy i pleban św. Marcina Jan Han, sublegat kardynała Jana z Aragonii¹², legata na Węgry, Czechy i Polskę.

Kanał franciszkański wziął się zapewne z sentymentu Sykstusa IV, byłego członka zgromadzenia. Jeszcze jako Franciszek della Rovere zrobił on mianowicie u minorytów karierę, doszedłszy do godności generała zakonu. Najwyraźniej ufał swojemu dawnemu środowisku i dlatego powierzył mu kwestię sprzedaży nowych odpustów. Na architekta franciszkańskiej

⁸ S. Dietrich, *Vos in commissarios ordino. Regionale und lokale Organisationsstrukturen der Ablaskampagne zugunsten der Johanniter von Rhodos (1480–81) im Spiegel einer Marburger Urkunde*, „Archiv für Diplomatik” 2016, Bd. 62, s. 315, 317.

⁹ K. Borchardt, *Late Medieval Indulgences for the Hospitallers and the Teutonic Order*, „Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom” 2017, t. 132, s. 215.

¹⁰ Takie „przedłużone” listy odpustne wystawiał np. w roku 1485 legat papieski na Polskę Jan z Latoszyna, rektor UJ, kanonik krakowski. W ich tekście mowa jest jednak o walce z *perfidis Thurcos et Thartaros*.

¹¹ Tzn. Gesamtkatalog der Wiegendrucke, dalej: GW.

¹² Z opisu listu w GW nr 12119.

krucjaty antytureckiej Sykstus wyznaczył Piemontczyka Angela Carletiego z Chivasso (znanego jako Angelus de Clavasio) i mianował go nuncjuszem; ten z kolei legatem do sprawy odpustów na terenie Włoch uczynił zakonnika z Mantui, Jana de Guaciis. Z kolei 15 marca 1481 r. legatem na obszar „na północ od Alp” papież mianował Emeryka von Kemel, dawnego prowincjała Saksonii¹³.

Franciszkańskie listy odpustne różniły się nieco od wyżej opisanych, ponieważ rozpoczynały się z reguły od formułki *Pateat universis presentes* i oferowały zazwyczaj „pełen odpust i odpuszczenie” (*plenariam indulgentiam et remissionem*). Imię i nazwisko wystawiającego zakonnika-sublegata wpisywano ręcznie poniżej, w pustym miejscu części *Forma confessionis*. W Penn Libraries Uniwersytetu Pensylwanii znajduje się niewypełniony, drukowany formularz tego typu listu, z gotowym tekstem *Ego frater ordinis minorum subcommisarius* etc. [ilustr. 5]. Formularz pochodzi z roku 1482 i jest w nim mowa o wsparciu tylko „świętej krucjaty”. W tym wypadku obie części listu opatrzone są nagłówkami. Takie „anonimowe” formularze rozprawdzano głównie w Czechach i we Frankonii¹⁴.

W Niemczech niektórzy franciszkańscy sublegaci operowali takimi formularzami z własnym nazwiskiem już wydrukowanym w stosownym miejscu. Jednym z nich był Jan Nixstein, kaznodzieja z Lipska, odpowiedzialny za sprzedaż odpustów w środkowych Niemczech, tzn. w Saksonii, Turynгии i Saksonii-Anhalt. Zachowały się cztery listy autoryzowane przez niego, z czego dwa na pergaminie, w tym reprodukowany tu¹⁵ egzemplarz, wystawiony swego czasu na sprzedaż w specjalistycznym antykwariacie w Bazylei [ilustr. 6]. Formularz ten, nawołujący do „świętej krucjaty przeciw sprośnym Turkom” (*sancta cruciata contra impudentissimos Thurcos*) jest językowo bardzo zaawansowany, ponieważ zostawiono w nim miejsce nie tylko na personalia, ale także na zaimki i końcówki zależne od płci beneficjenta, które dopisywano ręcznie później. W tym konkretnym inkunabule była to kobieta, Katarzyna, córka lipskiego budowniczego i radnego Hansa Bantzschmanna (*katherina filia hannß panthschman*), stąd dopisane formy żeńskie¹⁶. Spod tej samej prasy wyszedł formularz odpustu autoryzowanego przez Nixsteina, tyle że drukowany na papierze i niewypełniony, znajdujący się w zbiorach Staatsbibliothek zu Berlin¹⁷. Innym franciszkaninem, posługującym się for-

¹³ F. Eisermann, *The Indulgence as a media event: developments in communication through broadsides in the fifteenth century* [w:] *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. by R.N. Swanson, Leiden-Boston 2006, s. 319.

¹⁴ Tamże, s. 321.

¹⁵ Courtesy of Dr. Jörn Günther Rare Books, Basel (Switzerland).

¹⁶ H. Nickel, *Zum Ablassbrief des Johannes Nixstein, 1482* [w:] *Einblattdrucke des 15. und frühen 16. Jahrhunderts*, hrsg. v. V. Honemann, S. Griese et al., Tübingen 2000, s. 467-477.

¹⁷ Preußischer Kulturbesitz, inkunabuł 2693.4 (GW – M27164).

mularzem z „wdrukowanym” nazwiskiem, był Piotr Gardanus, kaznodzieja z Monachium. Jeden z jego listów, drukowany na papierze, znajduje się w zbiorach biblioteki Uniwersytetu w Strasburgu [ilustr. 7]¹⁸.

To, że dystrybucją (a de facto sprzedażą) listów odpustnych zajmowali się także joannicy – wówczas zwani kawalerami rodyjskimi – jest o tyle oczywiste, że środki ze sprzedaży odpustów były przeznaczone także na wzmocnienie zdolności obronnych ich stolicy. Nic więc dziwnego, że w kolportowanych przez nich listach zawsze wzmiankowano *defensionem insule Rhodi*, czyli obronę wyspy-stolicy zakonu.

Jak już wspomniano, legatem na obszar „języka” (*langue*) niemieckiego¹⁹, był wystawca poznańskiego dokumentu Jan z Cardony. Miał on poparcie nie tylko wielkiego mistrza zakonu, lecz także papieża, który 10 września 1480 r. wyposażył go w listy przewodnie do cesarza Fryderyka III i arcyksięcia Austrii Zygmunta²⁰. Jako sublegat de Cardony operował hr. Rudolf von Werdenberg, baliw Brandenburgii²¹, a także inni joannicy sublegaci, tak jak Jerzy von Melchingen, który rozprawdzał odpusty w Würzburgu i Bambergu²², a także bracia Mikołaj Model²³, Mikołaj von Baden²⁴ i Gerlach von Wahlen²⁵.

¹⁸ BNU. K2, NUMM-9400534.

¹⁹ Czyli zakonnego regionu administracyjnego. Ów pokrywał spory fragment Europy: oprócz Niemiec i Szwajcarii obejmował dzisiejsze Czechy, Słowację, Polskę, Austrię, Węgry, Słowenię z kawałkiem Chorwacji, Szwajcarię, Niderlandy, Belgię i Skandynawię. W ramach każdego *langue* istniały mniejsze zakonne jednostki terytorialne – prowincje, czyli przeoraty. W „języku” niemieckim, oprócz dwóch dużych przeoratów Niemiec, istniały stosunkowo niewielkie przeoraty Czech, Węgier i Danii.

²⁰ J. Sarnowsky, *Macht und Herrschaft im Johanniterorden des 15. Jahrhunderts: Verfassung und Verwaltung der Johanniter auf Rhodos (1421-1522)*, Münster-Hamburg-London 2001, przypis s. 172.

²¹ Był on także od 1477 r. komandorem Fryburga Bryzgowijskiego, w 1479 r. dowódcą kawalerii zakonnej na Rodos, a w 1481 r. został wielkim przeorem Niemiec.

²² J. Sarnowsky, *Macht...*, przypisy s. 172, 257. Von Melchingen († 1488) odnotowany jest jako komandor Rothenburga w Bawarii; także w: S. Dietrich, *Vos...*, s. 346, J. Marr, *Kriege und Seuchen. Spätmittelalterliche Katastrophen und ihre Reflexion in den deutschen Einblattgedrucken von 1460 bis 1520*, rozprawa doktorska na uniwersytecie w Trewirze, 2010, https://ubt.opus.hbz-nrw.de/opus45-ubtr/frontdoor/deliver/index/docId/381/file/KriegeSeuchen_online.pdf (dostęp: 6 lutego 2022 r.), s. 92, K. Borchardt, *Fratres clerici und beneficia ecclesiastica im mittelalterlichen Johanniterpriorat Alamania. „Ordines Militares”* 2019, t. 24, s. 171, 176, 177, 179. Walter Rödel w *Das Großpriorat Deutschland des Johanniter-Ordens im Übergang vom Mittelalter zur Reformation. Anhand der Generalvisitationsberichte von 1494/95 und 1540/41*, Köln 1972, s. 151 wymienia go też jako baliwa Frankonii.

²³ Pełniący obowiązki komandora placówki Münchenbuchsee k. Berna w Szwajcarii (S. Dietrich, *Vos...*, s. 331-332, J. Marr, *Kriege...*, s. 93-94, 96).

²⁴ Odnotowany jako komandor Strasburga i Sélestat/Schlettstad w Alzacji (W.G. Rödel, *Das Großpriorat...*, s. 184, K. Borchardt, *Fratres...*, s. 168).

²⁵ Odnotowany jako komandor Grebenau w Hesji (W.G. Rödel, *Das Großpriorat...* s. 278-279, S. Dietrich, *Vos...*, s. 347).

Wspomniany już turkopolier John Kendale/Kendall został ostatecznie legatem papieskim na Wyspy Brytyjskie.

Jak już zauważono, nie było jednolitego wzorca listów odpustnych. Opisywane dotychczas druki krążyły głównie w krajach niemieckiego obszaru językowego, ale już np. formularze stosowane na Wyspach Brytyjskich wyglądały inaczej. W Archiwum Hrabstwa Essex (Essex Record Office) przechowywany jest list odpustny²⁶, wystawiony przez Jana Kendale'a w 1480 r. dla Jana i Łucji Price'ów²⁷ [ilustr. 8]. Jak widać, tekst, tak jak i w innych znanych odpustach angielskich²⁸, nie ma nagłówków ani wyraźnego podziału na dwa człony. Osobliwością listu jest to, że tak jak dokument poznański, ta *littera indulgentiae* napisana została odręcznie, z pustym miejscem zostawionym na personalia beneficjenta/beneficjentów. Te dwa dokumenty są jedyne znanymi autorowi egzemplarzami manuskryptów odpustnych.

*

A co jeszcze wiemy o de Cardonie? Pewnych informacji dostarczają wystawione przez niego *indulgentiae*.

Intytulacja i początek narracji dokumentu „austriackiego” w tłumaczeniu na język polski brzmi mniej więcej tak:

Brat Jan z Cardony, baliw Majorji [z] zakonu Szpitala św. Jana Jerozolimskiego, namiestnik najczcigodniejszego pana [wielkiego] mistrza i świętego klasztoru rodyjskiego, ale przede wszystkim legat ustanowiony przez najświętszego w Chrystusie Ojca i Pana naszego Sykstusa z łaski Opatrzności świętego czwartego papieża na mocy listów swoich na rzecz wyprawy na zdrażliwych Turków, wrogów chrześcijan, w obronie wyspy Rodos i wiary katolickiej...²⁹

Jak widzimy, Joan z Cardony³⁰, bo tak się w rzeczywistości nazywał³¹, piastował godność baliwa, a więc nominalnie przełożonego większej jednost-

²⁶ ERO, dokument D/D Ce Q2.

²⁷ Blog ERO, wpis z 2 sierpnia 2017 r. (dostęp: 6 lutego 2022 r.).

²⁸ Zob. pełne transkrypty listów odpustnych wystawionych przez obu legatów Sykstusa w Anglii: Kendale'a z 1480 r. i jego następcy (?) Jana de Gigliis z 1481 r. Za: E. Gordon Duff, *Fifteenth century English books; a bibliography of books and documents printed in England and of books for the English market printed abroad*, Oxford 1917, nr 204, 205, 206, 208, 209, 210 s. 53–56.

²⁹ *Frater Johannes de Cardona, ordinis hospitalis sancti Johannis Hierosolimitani baiulivus maioriarum, reverendissimi domini magistri et sacri conventus Rhodi locumtenens ac commissarius a sanctissimo in Christo patre et domino nostro domino Sixto, divina providentia papa quarto constitutes, vigore literarum suarum pro expeditione contra perfidos Thurcos christiani nominis hostes. In defensionem insule Rhodi et fidei catholice...*

³⁰ Cardona to miasto leżące ok. 100 km na pn. zachód od Barcelony. Znana jest jednak także pisownia „de Carduna”.

³¹ Był Katalończykiem, a Joan to katalońska wersja imienia Juan.

ki terytorialnej, zazwyczaj obejmującej kilka komandorii. W hierarchii zakonnej baliw Majoriki był szóstym pod względem starszeństwa z dwudziestu dwóch baliwów zasiadających w kapitule generalnej. Dla porównania: baliw Brandenburgii był dziesiątym³², co być może tłumaczy wspomnianą podległość hr. Werdenberga wobec de Cardony.

Z inkunabułu „niderlandzkiego” dowiadujemy się z kolei, że wystawca był legatem „na Niemcy i tereny do nich przylegające” (*per al[e]maniam et illi adiacentia loca*), co tłumaczy zachowanie się owych listów w tych, a nie innych krajach.

A co wiadomo o nim z innych źródeł?

Ów wymieniony w intytulacji wspomnianych listów „namiestnik” (*locumtenens*) wielkiego mistrza, to w tym wypadku swoisty *understatement*: de Cardona był czymś więcej. Z różnych zachowanych dokumentów dowiadujemy się, że w interesujących nas latach był także seneszalem (*senescalcus*), czyli zastępcą wielkiego mistrza, pełniącym ten urząd na czas jego nieobecności w stolicy zakonnej. Jako seneszal występuje np. w liście z 1480 r., skierowanym do braci z niderlandzkich komandorii Haarlem, Arnhem i Nijmegen, w którym nakazuje im posłuszeństwo baliwowi Utrechtu, jako przełożonemu³³.

Wiadomo skądinąd, że de Cardona rozpoczął swoją kampanię odpustową w czerwcu roku 1480³⁴. Wziął na siebie Niemcy Północne, Nadrenię i Niderlandy, podczas gdy von Werdenberg rozprawadzał odpusty w Górnych Niemczech³⁵. Wśród odnotowanych w GW listów odpustnych „na obronę wiary i walkę z Turkami” oni dwaj wystawili ich najwięcej: w berlińskim Zbiorczym Katalogu Inkunabułów naliczono trzydzieści trzy listy de Cardona i dwadzieścia siedem listów von Werdenberga³⁶.

Kiedy Joan de Cardona się urodził, nie wiadomo. Według trudnych do sprawdzenia informacji był nieślubnym synem Jana Ramona Folc de Car-

³² L'Abbé de Vertot: *History of the Knights of Malta*, London 1728, t. 13 (Statuty), s. 130–131.

³³ List ten zaczyna się słowami; *Frater Johannes de Cardona baiulius Maioricarum reverendissimi domini magistri senescalcus et locumtenens, ac sanctissimi domini nostri pape commisarius, venerabilibus religiosus in Christo nobis precarissimi fratribus preceptoribus, et conventualibus domorum Harlemensis, Aernhemensis et Novomagensis salute in Domino sempiternam*. W: J.M. van Winter, *Sources concerning the hospitallers of St John in the Netherlands: 14th–18th Centuries*, Leiden–Boston–Köln 1998, s. 66–67.

³⁴ S. Dietrich, *Vos...*, s. 318.

³⁵ J. Marr, *Kriege...*, s. 97.

³⁶ P. Tafiłowski, *Turcica w Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, „Kultura i Historia” 2012, nr 22, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/4296> (dostęp: 1 lutego 2022 r.), bez numerów stron.

dona y de Luna, admirała Aragonii, królewskiego doradcy i ambasadora króla Aragonii na dworze Świętego Cesarstwa Rzymskiego³⁷.

2 listopada 1450 r. objął w przeoracie Katalonii komandorię Bajoles³⁸, ale już wcześniej sprawował funkcję zwierzchnika komandorii w Espluga de Francoli, Espluga Calva i Masdeu³⁹.

16 czerwca 1460 r. został mianowany kapitularnym baliwem Majorki.

4 listopada 1462 r. kapituła generalna pod przewodnictwem wielkiego mistrza Zacosty (skądinąd Katalończyka, jak de Cardona) wyznaczyła go na generalnego wizytatora przeoratów Niemiec, Czech, Węgier i Skandynawii, a także dóbr zakonnych leżących w Polsce i... we Włoszech.

1 marca roku 1463 mianowany został namiestnikiem (*locumtenens*) wielkiego mistrza na ten obszar i z takimi uprawnieniami wyruszył na północ Europy. Jak się wydaje, zasadniczym celem wizytacji było ściągnięcie *responsiones*, tj. rocznych składek odprowadzanych do centrali zakonnej przez poszczególne komandorie, nałożonych na wszystkie przeoraty w potrójnej wysokości celem spłaty zakonnego długu. De Cardona otrzymał także inne, niezwykle szerokie pełnomocnictwa, m.in. w kwestii korygowania *responsiones*, przyjmowania nowych członków do zakonu i pobierania od nich *passagium* (wpisowego), nagradzania i karania zakonników⁴⁰. W swojej misji de Cardona posługiwał się także listem papieża Piusa II, polecającym władzom kościelnym i świeckim udzielać wszelkiej pomocy jemu, jego zastępcom oraz wszystkim osobom mu towarzyszącym, łącznie ze służbą⁴¹.

Jest wysoce prawdopodobne, że to on w 1470 r., za czasów w. mistrza Orsiniego, jako „hiszpański rycerz Giovanni de Cardona” dowodził galerami⁴² i jako dowódca eskadry złożonej z dwóch jednostek brał udział w zakończonej niepowodzeniem obronie przed Turkami wyspy Eubea i opanowanego przez Wenecjan miasta Negroponte (dziś Chalkida).

W roku 1474 posłował do Francji.

³⁷ F.J. Morales Roca, *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las Órdenes Militares habilitados por el Brazo Eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña: dinastías de Trastámara y de Austria: siglos XV y XVI (1410-1599)*. Madrid 1999, s. 133-134.

³⁸ J. Sarnowsky, *Macht...*, przypis s. 63.

³⁹ List w. mistrza Jeana de Lastic z 2 listopada 1450 r. National Library of Malta nr 362, fol. 80(81)v-81(82)r. (projekt *Hospitaller Sources* Uniwersytetu w Hamburgu).

⁴⁰ Tekst bulli nominacyjnej (*Bulla Locumtenencie*) de Cardony przytoczony został *in extenso* w: T. Hatt Olsen, *Dacia og Rhodos. En studie over forholdet mellom Johannitterstormesteren på Rhodos og prioratet Dacia i de 14. og 15. århundrede med særligt henblik på Juan de Carduna's visitation (-1476)*, København 1962, s. 90-94.

⁴¹ J. Marr, *Kriege...*, przypis s. 91, J. Sarnowsky, *The Convent and the West: Visitations in the Order of the Hospital of St. John in the Fifteenth Century [w:] The Hospitallers, the Mediterranean and Europe: Festschrift for Anthony Luttrell*, ed. by K. Borchardt, N. Jaspert, H.J. Nicholson, Aldershot 2007, s. 159.

⁴² R.L. Dauber, *Die Marine des Johanniter-Malteser-Ritter-Ordens*, Graz 1989, s. 319.

20 czerwca 1480 r. mianowany seneszalem wielkiego mistrza funkcję tę pełnił do 26 lutego 1481 r.⁴³ Jak wiemy, w tym samym czasie był także legatem papieskim ds. odpustów na terenie Niemiec.

Zmarł w roku 1488⁴⁴.

Tak więc w notatce na temat poznańskiego manuskryptu, zamieszczonej we wspomnianym na wstępie artykule niniejszego autora, tkwiło źdźbło prawdy...

Podsumowując: **Dokument poznański, wystawiony przez joannitę, legata papieskiego na kraje „języka” niemieckiego, Katalończyka Joana de Cardonę, baliwa Majorki, jest fragmentem odręcznie pisanego, a więc rzadkiego egzemplarza listu odpustnego, pochodzącego z drugiej połowy 1480 lub z 1481 r. Listy takie, zazwyczaj drukowane, były owocem kampanii odpustowej uruchomionej w 1479 r. przez papieża Sykstusa IV celem zebrania funduszy na obronę wyspy Rodos i zbrojną akcję przeciwko Turkom.**

*

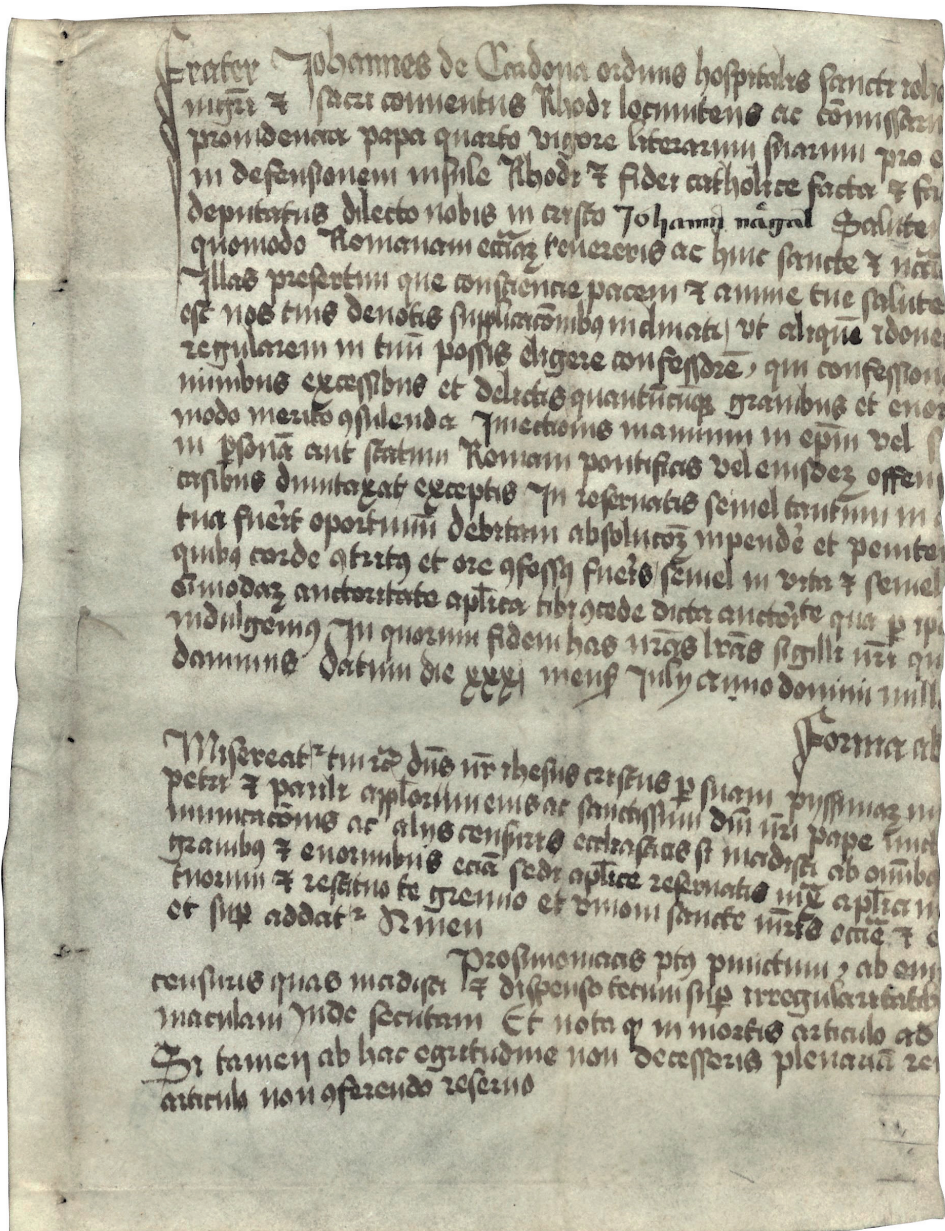
Podobieństwo znanych dyplomów wystawionych przez Joana de Cardonę do manuskryptu poznańskiego i innych listów odpustnych z tego okresu i obszaru pozwala pokusić się na próbę odtworzenia tekstu brakującej połowy tego dokumentu [ilustr. 9].

W tekście zarówno zachowanym, jak i odtworzonym nie zastosowano abrewiatur, stąd mocno zróżnicowana długość linii tekstu, pozornie uniemożliwiająca „wyjustowanie” ich w dokumencie.

⁴³ J. Sarnowsky, *Macht...*, s. 661.

⁴⁴ J.F. Morales Roca, *Prelados...*, s. 134.

Ilustracje

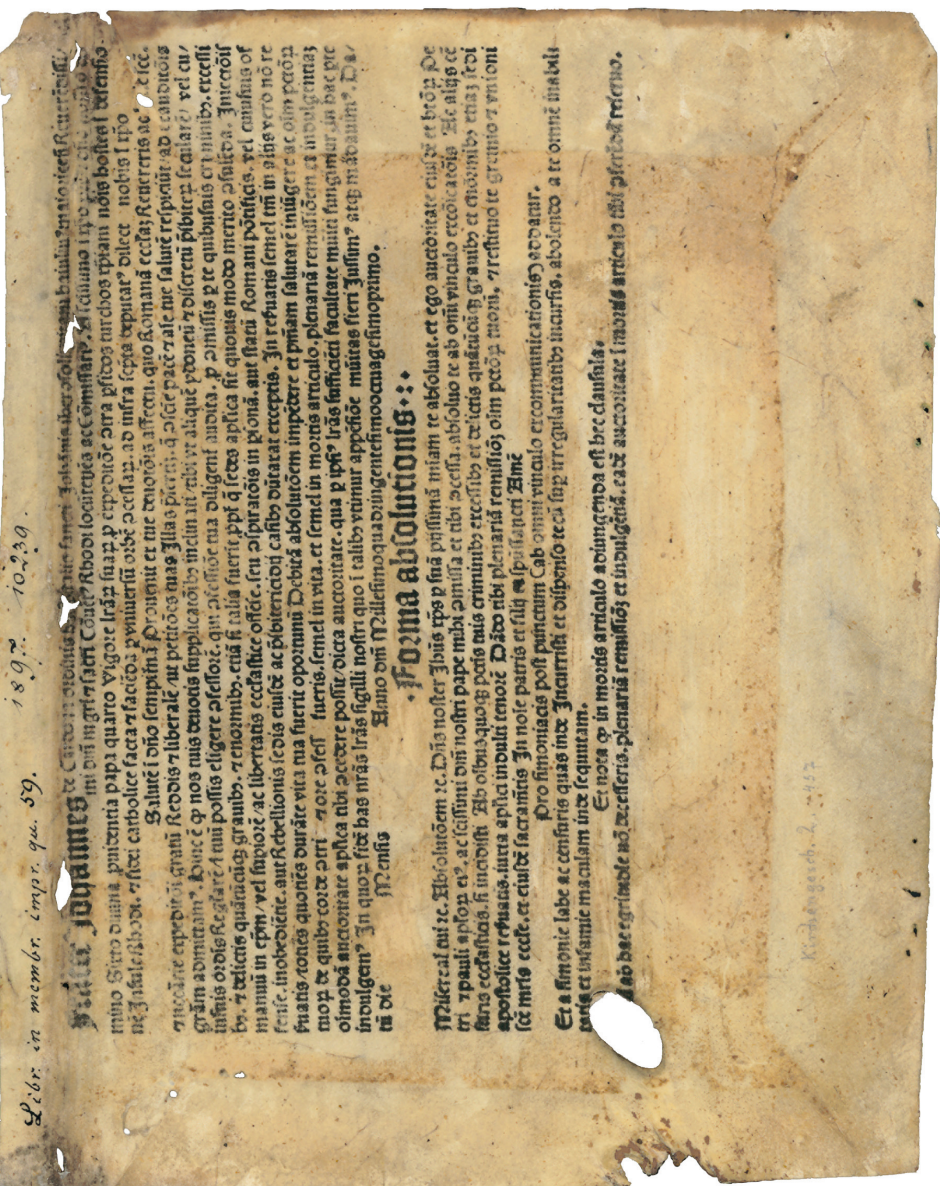

Ilustr. 1.

Ilustr. 2.

Ilustr. 3.

Frater Johannes de Carona Dauliu? Maioritar? Reuerendissimi dñi a magini Magri hospitali? sancti Iobis hero
 solomitan? a sacri auentus Abdi locutenes ac sanctissimi dñi nri pape ad psequendum op? indulgentiar? in sacre
 fidei defensionem per aliam a illi adiacentia loca Commissari? specialiter deputatus Dillects nobis in xpo v? De
 De hanc? p? p? De
 Saluē in dño sempiternā Expositū est nobis pro ptevā vos ad sequendum idul
 gentias in sancte fidei defensione datus a cessas ingenti desiderio inclinati vobis Auctoritate apl'ca vt cessorē ibo
 personaliter venire nō posse Nos igit? deuotīs vris supplicationibus inclinati vobis Auctoritate apl'ca vt cessorē ibo
 nēsi lecularē vel ciuilitas ordinis regulare eligē liceat qui vā cessorē diligenter audita vos ab omnibus a singul' cri
 mibus vris toties quoties a die quo has nās lās receperitis vsq? ad festū in auitatē? gloriose vrgis marie Anni iar
 nationis dñice Millesimōringentesimo octogesimo primi inclusiue scdm literarū apl'icari nobis desuper cessorē
 tenore absoluerē ac plenariā a omnimodā omnium peccatorū remissionē in vita et in mortis articulo impendere vale
 at credim? dātes ad hoc eide confessori omnimodam facultate? a auctoritate Prouisio q? cōtributionē pro buius
 moi indulgentijs cōsequendis in capā p nos ordinata in loco indulgentiar? repositi per man? fideles fieri fecistis et ordi
 nāstis In quum scdm omniū has nās lās sigilli nri iustim? appensione cōmuni Datum In S? C? Anno
 dñi .M. cccc. lxxx. die vno Octauo mensis Septembris Pontificat? patris scilicet dñi nri pape Anno octauo.

pmo

forma abolitionis

Dñs noster Iesus xps te absoluat et ego auctoritate dei et apl'ca absoluo te a vincul? excommunicationis ac alijs cō
 sūris eccl'asticis si idisti et ab omib? pccatis tuis dando tibi plenariā remissionem omniū pccatorū tuorū In noie nri et
 filij et spūs sancti Amen

Clausula pro simoniaco

Et a symonie labe a censuris si quas inādisti et dispensō fecum super irregularitatibus inde incurtis absolūdo a te om
 nem inhabilitatis et infamie maculam inde secutam.

Ampli? qdē cōcedim? Auctoritate eadē vt i non reuerentis totiens quotiens ad vica In reuerentis ve
 ro semel in vita a semel i mortis articulo ydoneū politis eligere cōfessore qui plenarie vos absoluat
 a omnimoda remissionem impendat ad hoc facultatem tibi indubiam largientes

Forma confessionalis.

Pateat vniuersis p̄ntes h̄as inspecturis. Qualiter beatorum in xpo
 dioces̄ ab op̄y sancte cruciate p̄ S̄actissimi in xpo patre et d̄ni n̄m d̄ni Sixtū diuina p̄uidencia
 papā quartū ordinatū debitam fecerint cōtributionem. Quapropter. Quilibet eorū auctoritate p̄lati d̄ni nostri pape
 p̄tatem habet eligendi cōfessore p̄sbyterū sibi p̄oneū religiosū vel secularē. qui auidita diligenter eius cōfessione
 absoluerit eū possit auctoritate p̄dicta ab oībo cōmissis p̄ eū excessibus et p̄ctis quibuslibet quātū cūq̄ enormibus.
 Et si si talia forent p̄pter q̄ sedes ap̄lica esset cōsistenda. Et a censuris et p̄nis ac excoicationibus omnibus. A iure
 vel per statuta quecuq̄ p̄mulgatis et s̄c̄di ap̄stolice reseruatōis semel diuertat. A non reseruatōis vero eodem s̄c̄di
 toties quoties id p̄tēnt. Ac semel in vita et in mortis articulo plenariā omnium p̄ctōz suoz indulgentiā et remis
 sionem impendere. No obstantibz quibuscūq̄ reseruatōibus a p̄lato pontifice. vel eius p̄decessoribz factis p̄uout
 in bulla data. M. CCCC. LXXX. p̄tore nonas decembris pontificatus eiusdē anno decimo plenius cōtinetur.
 In cuius rei fidem et testimoniuū Ego frater
 eiusdem sanctissimi d̄ni nostri Sixtū pape quartū super p̄dicto negotio deputatus presentes litteras fieri feci. Et
 sigilli cruciate impresse munim. Anno domini. M. CCCC. LXXX. h. Die

Forma absolutiois.

Miseretur tui omnipotens deus etc. D̄ns noster ih̄esus christus per suā p̄ssimā misericordiam te absoluat. Et aucto
 ritate eius et beatorū Petri et Pauli ap̄stolorū. ac Sanctissimi d̄ni nostri pape mihi cōmissa et tibi cōcessa Ego te
 absoluo a vinculo excoicationis si incidisti et restituo te sacramentis ecclesie ac vniōni et participationi fidelium. Et
 eadem auctoritate te absoluo ab omnibus et singulis criminibus delictis et peccatis tuis quātūcumq̄z grauibz et
 enormibus. Et si si talia forent propter que sedes ap̄stolica cōsistenda esset. ac de ipse eadem auctoritate tibi ple
 nariam indulgentiā et remissionem confero. In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen.
 Nota q̄ in mortis articulo adiungenda est hęc clausula. Si ab ista egritudine nō decesseris plenariā remissionē et
 indulgentiā tibi eadem auctoritate in mortis articulo conferenda in refero.

94 32 6

Ilustr. 6.

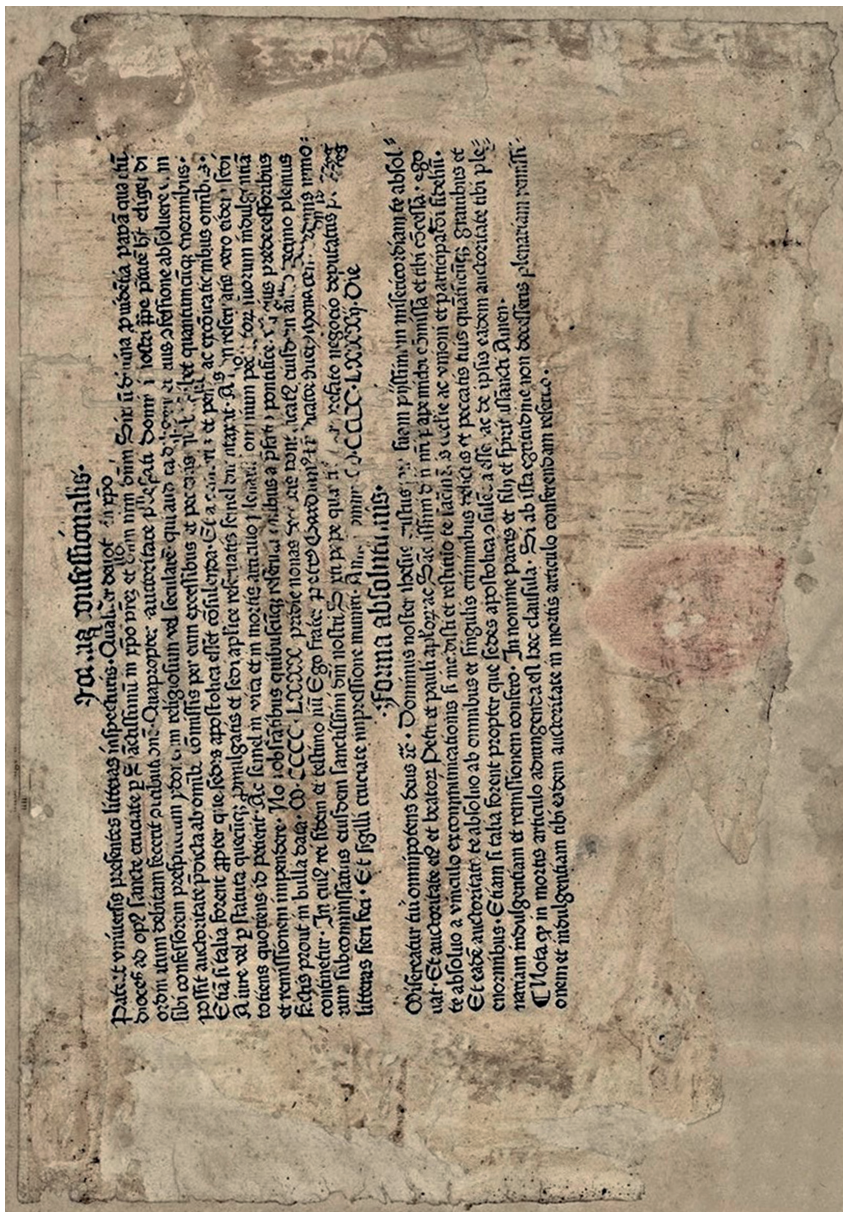
Pateat universis presentes litteras inspecturis qualiter Beatus Petrus et Paulus apostoli filii hominis Beatus Petrus et Paulus apostoli ab opo sacre curie cõtra ipsissimos Thurocos crucis xpi et fidei xpiane summo p sacrosanctum domum nostrum domum Beati Petri et Pauli providentia papa qm ita ordinatum debita fecit contributo item Beatus propt auctoritate prefati cõpni nri pape potestatem habet eligendi cõfessorum presbiterum sibi ydoneum religiosum vel secularẽ qm auctoritate cõmuni cõfessioẽ absoluerit et post auctoritate premissa ab oib9 cõmissis pccatis excessibus et potatis qbuslib9 quatuorq; enormibus etiã si talia forent propt que lites apostolica esset merito cõsulenda. Et a censuris et penis ac excomunicatõibus omnibus a iure vel per statuta quocunq; promulgatis et feci apostolice referentis semel dõnarat et non referentis vero eadem feci toties quociens id peccetur ac semel i vita et in innotis articulo plenariã omni potestatem suam indulgentiã et remissionem impõdere. Idõ oblatões qbuscuq; referentibus a pãto potestatis vel excoressionibus factis put in bulla data M.ccc.lxxx. pãte nonas decembris plene cõtinet. In cui9 rei fidei et testimoniũ Ego frater Johannes Petrus et Paulus apostoli minor9 fratru de oblationibus vulgariter. Incipator9 in hoc equitate negotio auctoritate apostolica subcommissarius presentes litteras fieri feci et sigillo quo in talibus vitor usus appellatione muniri. Datus anno incarnationis domini Milleesimoquadringentesimo octavo. Die vero Decima Mensis Aprilis.

forma absolutiois.

Miserere tui et Domine nollet tuis xps p sua piissima misericordia te absoluat et ego auctoritate eius et beator9 Petri et Pauli apolloz ac sacrosancti domi nri pape michi cõmissa et tibi cõcessa te absoluo a vinculo excomunicatiois si incidisti et restituo te sacramentis ecclesie ac vinomi et participatiõis fidelium. Et eadẽ auctoritate te absoluo ab omnibus et singulis criminibus dactis et potatis tuis quatuorq; gravibus et enormibus etiã si talia forent ppe qm lites apostolica merito cõsulenda forent. Et de ipsis eadẽ auctoritate tibi plenariã indulgentiã et remissionem cõfero. In noie p. et filii.

Itẽ in mortis articulo adiugenda est hec clausula. Si tamẽ ab ista egritudine non decesseris plenariã remissionem et indulgentiam tibi eadem auctoritate in mortis articulo conferendam refero.

Ilustr. 7.

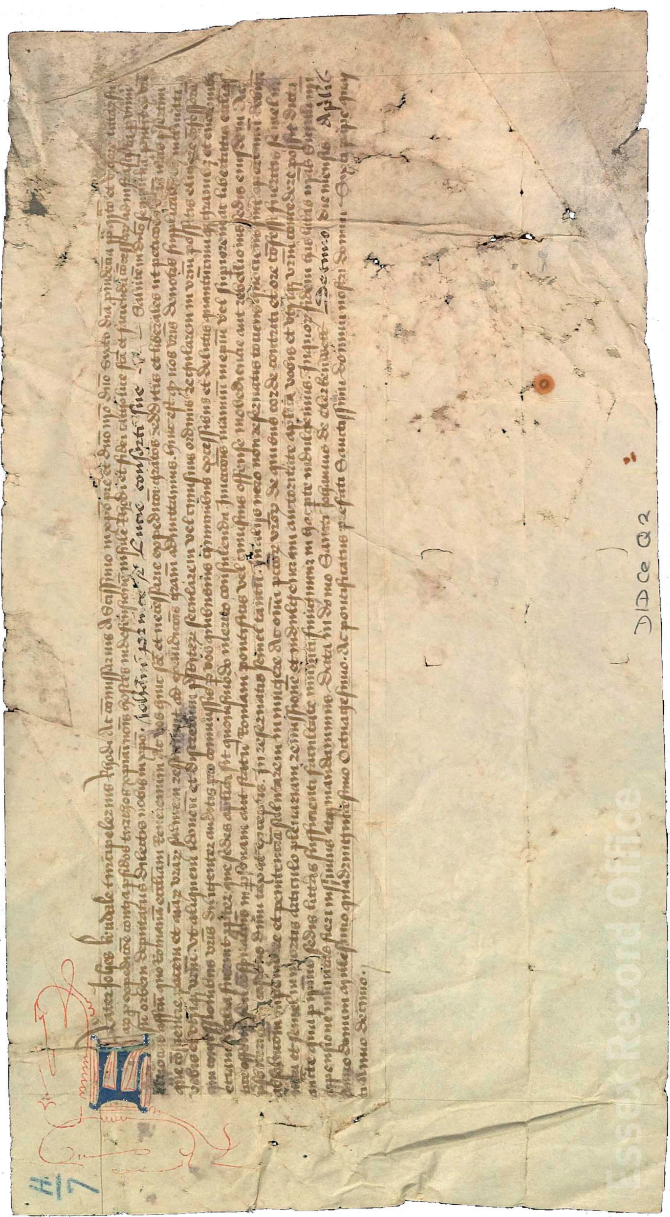

Pateat vniuersis presentibus literis inspecturis.

Qualiter debeat et pro-
 dices ad op[er] sancte cruceate p[er] d[omi]n[u]m in xpo p[re]s[ent]e et cum n[ost]ro d[omi]n[u]m S[an]c[t]i i[st]i d[omi]ni p[ro]uocata p[er] quā d[omi]ni
 ordi[ne] aut[em] edictam fecerit subitū d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 sibi commissorem p[re]s[ent]em p[ro]curatō[m] d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 possit auctoritate p[re]s[ent]em p[ro]curatō[m] d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 A iure vel p[er] statuta quocūq[ue] p[ro]curatō[m] d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 Et si talia fuerit p[ro]curatō[m] d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 totiens quocūq[ue] p[ro]curatō[m] d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 et remissionem impetret. Mo[tus] articulus quibuslibet reser[ua]t[is] a p[re]s[ent]i p[ro]curatō[r]e i[n] xpo p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 Et h[oc] p[ro]ut in bulla b[ea]t[us] d[omi]ni Quapropter auctoritate p[re]s[ent]i d[omi]ni i[n] l[et]tera s[an]c[t]e p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 aut subdministratus cuiusdem sanctissimi d[omi]ni p[ro]curatō[r]e i[n] xpo p[re]s[ent]e b[ea]t[us] eligendi
 literas fieri fecit. Et sigilli cruceate imp[er]fectione muniri. Anno d[omi]ni M[ille] CCC[us] XXX[us] Op[er]e

forma absolu[n]tis.

Officiatur tū omnipotens deus p[ater]. Dominus nos[ter] ih[esu]s christ[us] filius p[ater]ni p[ri]ncipium in misericordiam se absol-
 uat. Et auctoritate ad et beator[um] Petri et Pauli ap[osto]lo[rum] ac S[an]c[t]e t[ri]nitatis et in m[er]ito auxilio commissa et tibi exorta. Ego
 te absoluo a vinculo excommunicationis si me disti et relinco te facinor[um] a uelle ac uolenti et participato[rum] fidelit[ati].
 Et etiam auctoritate te absoluo ab omnibus et singulis criminibus relictis et peccatis tuis quantumcūq[ue] grauius et
 enormibus. Et tamen si talia fuerit propter que scias apostolica auctoritate esse ac de ip[s]is excom[mun]icatione tibi p[re]s[ent]e
 narium indulgentiam et remissionem confero. In nomine p[at]ris et filii et s[an]c[t]i s[an]c[t]e t[ri]nitatis Amen.
 Nota est in motus articulo adu[er]saria et hoc clausula. Et ab ista excommunicatione non decedens plenariam remissi-
 onem et indulgentiam tibi excom[mun]icatione in motus articulo conferendam refero.

Ilustr. 8.

Ilustr. 9.

Frater Johannes de Cardona, ordinis hospitalis sancti Johannis Hierosolimitani batulibus maioricarum, reberendissimi domini magistri et sacri conventus Rhodi locumtenens ac commissarius A sanctissimo in Christo patre et domino nostro domino Sixto, divina providentia papa quarto bigore literarum suarum pro expeditione contra perfidos Turcos christiani nominis hostes.

in defensionem insule Rhodi et fidei catholice facta et facienda per unibersum orbem. concessarum, ad infra scripta deputatus dilecto nobis in cristo

Salutem in domino sempiternam. Provenit ex tue devotionis affectu quomodo Romanam ecclesiam revereris ac huic sancte et necessarie expeditioni gratum reddis et liberale ut petitiones tuas Alias presertim que conscientie pacem et anime tue salute respiciunt ac exauditionis gram admittamus. Hinc est nos tuis devotissimis supplicationibus inclinati | ut aliquo idoneum et discretum presbiterum secularium vel cuiusvis ordinis regularem in tuum possis eligere confessorum, qui confessione tua diligenter audita pro commissis per te quibusvis cri-

minibus excessibus et delictis quantum curorum grabibus et enormibus etiam si talia fuerint propter que sedes apostolica sit quobis modo merito consulenda. Iniectionis manuum in episcopum vel superiorem ac libertatis ecclesiastice offensae, seu conspirationis

in personam aut statum Romani pontificis vel cuiusvis obfense inobediencie aut rebellionis sedis eiusdem. Et presbiteridui casibus duntaxat exceptis. An reservatis semel tantum in aliis vero non reservatis totiens quotiens

tua fuerit oportuum debitam absolutionem impendere et penitentia salutarum iniungere. Et omnium peccatorum vestrorum de quibus corde contritus et ore confessus fueritis semel in vita et semel in mortis articulo plenariam remissionem et indulgentiam dimodam auctoritate apostolica tibi concede dicta auctoritate qua per ipsius sedis litteras sufficienti facultate muniti fungimur in hac parte indulgemus An quorum fidem has nostras litteras sigilli nostri qu? appensione munitas fieri iussimus atorum man

habimus datum die xxxi mensi Julii anno domini millesimo quadringentesimo octogesimo primo

Forma absolutionis

**Abisereat tui ? dominus noster ihesus cristus per suam pissimam misericordiam te absolbat auctoritate eiusdem et beatorum petri et pauli apostolorum eius ac sanctissimi domini nostri pape nrihi commisa et tibi concessa te absolbo ab omni vinculo exco-
municationis ac aliis censuris ecclesiasticis si inadiisti ab omnibus quoque peccatis tuis criminibus et excessibus delictis quantuncunorum grabibus et enormibus etiam sedi apostolice reservatis iuxta apostolici indulti tenorem Dando tibi plenariam omnium peccatorum tuorum et restituo te gremio et unioni matris ecclesie et eiusdem sacramentis. An nomine patris et filii et spiritus sancti et super addat. Amen**

Prosimoniacis prius punctum ab omni vinculo excommunicationis addat. Et a symonie labe ac censuris quas inadiisti et dispensio tecum super irregularitatibus incuris absolvo a te omnem inhabilitatis et infamie maculam inde secutam. Et nota quod in mortis articulo adiungenda est hec clausula

Si tamen ab hac egritudine non decesseris plenariam remissionem et indulgentiam tibi eadem auctoritate in mortis articulo non conferendo reserbo

Bibliografia

- Borchardt K., *Fratres clerici und beneficia ecclesiastica im mittelalterlichen Johanniterpriorat Alamania*, „Ordines Militares” 2019, t. 24, s. 149–183.
- Borchardt K., *Late Medieval Indulgences for the Hospitallers and the Teutonic Order*, „Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom” 2017, t. 132, s. 194–218.
- Dauber R.L., *Die Marine des Johanniter-Malteser-Ritter-Ordens*, Graz 1989.
- Dietrich S., *Vos in commissarios ordino. Regionale und lokale Organisationsstrukturen der Ablaskampagne zugunsten der Johanniter von Rhodos (1480–81) im Spiegel einer Marburger Urkunde*, „Archiv für Diplomatik” 2016, Bd. 62, s. 309–349.
- Eisermann F., *The Indulgence as a media event: developments in communication through broadsides in the fifteenth century* [w:] *Promissory Notes on the Treasury of Merits: Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. by R.N. Swanson, Leiden–Boston 2006, s. 310–330.
- Gordon Duff E., *Fifteenth century English books; a bibliography of books and documents printed in England and of books for the English market printed abroad*, Oxford 1917.
- Hatt Olsen, T., *Dacia og Rhodos. En studie over forholdet mellom Johannitterstormesteren på Rhodos og prioratet Dacia i de 14. og 15. århundrede med særligt henblik på Juan de Carduna's visitation (-1476)*, København 1962.
- Marr J., *Kriege und Seuchen. Spätmittelalterliche Katastrophen und ihre Reflexion in den deutschen Einblattdrucken von 1460 bis 1520*, rozprawa doktorska na uniwersytecie w Trewirze, 2010, https://ubt.opus.hbz-nrw.de/opus45-ubtr/frontdoor/deliver/index/docId/381/file/KriegeSeuchen_online.pdf (dostęp: 6.2.2022).
- Morales Roca F.J., *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las Órdenes Militares habitados por el Brazo Eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña: dinastías de Trastámara y de Austria: siglos XV y XVI (1410–1599)*, Madrid 1999.
- Nickel H., *Zum Ablaßbrief des Johannes Nixstein, 1482* [w:] *Einblattdrucke des 15. und frühen 16. Jahrhunderts*, hrsg. v. V. Honemann, S. Griese, F. Eisermann, M. Ostermann, Tübingen 2000, s. 467–477.
- Rödel W.G., *Das Großpriorat Deutschland des Johanniter-Ordens im Übergang vom Mittelalter zur Reformation. Anhand der Generalvisitationsberichte von 1494/95 und 1540/41*, Köln 1972.
- Sarnowsky J., *Macht und Herrschaft im Johanniterorden des 15. Jahrhunderts: Verfassung und Verwaltung der Johanniter auf Rhodos (1421–1522)*, Münster–Hamburg–London 2001.
- Sarnowsky J., *The Convent and the West: Visitations in the Order of the Hospital of St. John in the Fifteenth Century* [w:] *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe: Festschrift for Anthony Luttrell*, ed. by K. Borchardt, N. Jaspert, H.J. Nicholson, Aldershot 2007, s. 151–162.
- Sekula M., *Obrona Rodos w 1480 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2007, t. 1291, s. 41–54.
- Tafiłowski P., *Turcica w Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, „Kultura i Historia” 2012, nr 22, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/4296> (dostęp: 1.2.2022).
- Vertot, L'Abbé de: *History of the Knights of Malta*, London 1728 [oryginał francuski: *Histoire des Chevaliers Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, Appellez Depuis les Chevaliers de Rhodes, et Aujourd'hui les Chevaliers de Malte*, Paris 1726].
- Winter J.M. van, *Sources Concerning the Hospitallers of St John in the Netherlands: 14th–18th Centuries*, Leiden–Boston–Köln 1998.

Tadeusz Wojciech Lange

Wokół tajemniczego dokumentu Jana z Cardony (Archiwum Państwowe w Poznaniu)

Streszczenie

Artykuł stanowi rozwiązanie zagadki wtórnie użytej połówki XV-wiecznego pergaminowego dokumentu znajdującego się w posiadaniu Archiwum Państwowego w Poznaniu. Pierwotny dokument zostaje tu zidentyfikowany jako list odpustny wystawiony przez baliwa Jana z Cardony na mocy pełnomocnictwa Sykstusa IV w trakcie papieskiej kampanii mającej na celu zebranie funduszy na obronę wyspy Rodos i zbrojną akcją przeciwko Turkom. W artykule opisana jest sama kampania i rola w niej Katalończyka Joana z Cardony. Podane są także przykłady wyemitowanych wówczas listów odpustnych, na bazie których dokonana zostaje rekonstrukcja tekstu brakującej połowy listu.

Słowa kluczowe: list odpustny, Sykstus IV, Jan z Cardony, Rodos 1480

Tadeusz Wojciech Lange

Around the mysterious document of Juan de Cardona (State Archive in Poznań)

Abstract

This article solves the mystery of the missing half of a 15th century parchment document, owned by the State Archive in Poznań. The original document is identified here as a letter of indulgence issued by bailiff Juan de Cardona pursuant to the power of attorney of the pope Sixtus IV during the papal campaign aiming at collecting funds to protect Rhodes and launch an armed action against the Turks. The article describes the campaign and the role of Catalan Juan de Cardona in the campaign. It also provides examples of letters of indulgence issued back then, which were used as a template to reconstruct the missing half of the letter.

Keywords: letter of indulgence, Sixtus IV, Juan de Cardona, Rhodes 1480